

PSIXOLOG KASBIY FAOLIYATINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASPEKTLARI

Safarova Dilafruz Salimovna,
NavDPI Umumiy pedagogika va psixologiya kafedrasi katta ukituvchisi.
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.2.2.066>

Anotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy psixologiyada psixolog kasbiy faoliyati to'g'risida va ilmiy tadqiqotlardagi psixolog olimlarning fikr-mulohazalari ketirilgan. Bundan tashqari kasbiy faoliyat hamda kasbiy kompetentlik bugungi kundagi ahamiyati, amaliyotchi psixologlarning matematik kompetensiyalari, shaxsning o'zini-o'zi anglashi, o'z-o'zini hurmat qilishini belgilovchi omil sifatida tushunchalar yoritib berilgan. Shuningdek, maktab amaliyotchi psixologlarning kasbiy kompetentligini turli psixolog olimlarning matematik hamda statistik natijalari bilan ochildirib berilgan.

Kalit so'zlar: anglanmagan faoliyat, anglanilgan faoliyat, anglangan faoliyat, matematik kompetensiya, kasbiy kompetentlik, kompetensiya, tashabbuskorlik, motivlashtirilgan xulq-atvor.

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПСИХОЛОГА

Сафарова Дилафруз Салимовна

Аннотация: В данной статье представлена профессиональная деятельность психолога в современной психологии и мнения психологов в научных исследованиях. Кроме того, подчеркивается важность профессиональной деятельности и профессиональной компетентности сегодня, математической компетентности практикующих психологов, самосознания и самооценки человека. Также профессиональная компетентность практикующих школьных психологов раскрывается математическими и статистическими результатами различных психологов.

Ключевые слова: неосознанная деятельность, сознательная деятельность, сознательная деятельность, математическая компетентность, профессиональная компетентность, компетентность, инициатива, мотивированное поведение.

PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE PSYCHOLOGIST'S PROFESSIONAL ACTIVITY

Safarova Dilafruz Salimovna

Abstract: In this article, the professional activity of a psychologist in modern psychology and the opinions of psychologists in scientific research are given. In addition, the importance of professional activity and professional competence today, mathematical competence of practicing psychologists, self-awareness and self-esteem of a person are highlighted. Also, the professional competence of practicing school psychologists is revealed by the mathematical and statistical results of various psychologists.

Key words: unconscious activity, conscious activity, conscious activity, mathematical competence, professional competence, competence, initiative, motivated behavior.

Kirish. Zamonaviy psixologiya fanida psixologlar kasbiy faoliyati muammosini o'rganishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlarni o'rganar ekanmiz, ulardagi kasbiy faoliyati metodologiyasiga dahldor ayrim psixologik xususiyatlarni nazariy jihatdan izohlashga harakat qildik. Ilmiy adabiyotlarning tahliliga qaraganda, kasbiy faoliyatni aniqlashga doir tadqiqotchilar tomonidan turli yondashuvlar mavjud.

Respublikamizda so'nggi yillarda ta'lim tizimini takomillashtirish, uni bugungi zamon talablari asosida o'qitishning ilg'or yondashuvlarini joriy etish bo'yicha olib borilgan islohotlar natijasida maktab amaliyotchi psixologlarning kasbiy kompetentligini matematik bilimlarni egallash orqali yuksaltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari fan-texnika taraqqiyoti, insonlarning sifatli va aniq ma'lumotga bo'lgan ehtiyojlarining ortishi ilmiy tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish zarurati mavjud ekanligini ko'rsatmoqda.

Mavzu bo'yicha adabiyotlar tahlili Mashhur rus pedagog-psixologi O.A.Kozireyeva o'z ilmiy tadqiqotlarida kasbiy yuksalish bosqichlari va kasbiy kompetentlik rivojlanishini qiyoslab o'rgangan. Uning talqinicha, kasbiy yetuklikning 3 ta bosqichi bo'lib, ularning har biri «anglanmagan faoliyat □ anglanilgan faoliyat □ anglangan faoliyat» ko'rinishidagi kasbiy faoliyatlikni namoyon etadi.

Demak, yuqoridagi amaliyotchi psixologlarning matematik kompetensiyalar tuzilishi keltirilgan asosiy fikrlardan kelib shiqib, kasbiy faoliyat atamasini ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini ta'minlash uchun muayyan kishilar malakasini rivojlantirish mehnat faoliyatini oshirish va psixologlarni mutaxassis sifatida shakllanishida o'ziga xos muhim indikator sifatida xizmat qiladi.

Nazariy manbalarning tahliliga ko'ra amaliyotchi psixologlarning "kasbiy faollik" va "kasbiy faoliyati" bo'yicha aniq tahlil juda kam uchraydi. Bu esa ushbu atamani zamonaviy psixologik mazmundagi muammolarni o'rganishda dolzarb ekanligini ko'rsatadi.

"Kompetentlik" tushunchasi dastlab kognitiv psixologiya sohasi vakillari tomonidan qo'llanila boshlagan. Ushbu tushuncha shaxsning o'zini-o'zi anglashi, o'z-o'zini hurmat qilishini belgilovchi omil bo'lib hisoblanadi va shaxsning umumiy xususiyatlari hamda uning kasbiy faoliyati xususiyatlaridan ko'ra ko'proq bog'liqligini bildiradi.

Ijtimoiy psixologiyaga oid nazariyalarda "kompetentlik" tushunchasi aniq bir kasbga xos sifatlar, har bir shaxs erishishi lozim bo'lgan xususiyatlar deb qaraladi. Kompetentlik bu yerda kasbiy professionalizmning bir qismi sifatida tushuniladi. Deyarli barcha lug'atlarda «kompetentlik» va "kompetensiya" muammolari alohida bir kategoriya sifatida o'rganiladi. Kompetentlik ta'riflari bir-biriga juda o'xshash va bir-birini takrorlaydi, «Kompetentlik» uchun yagona talqin bo'lmasa-da, bu konsepsiya «har qanday tashkilot yoki mutaxassisning bilimlarga egalik qilish vakolatlari (huquq va burchlari) yig'indisi» deb talqin qilinadi. Shunday qilib, "kompetensiya" – bu "kompetentlik" so'zidan olingan termin bo'lib, insonning bilim, ko'nikma va malakalarini to'g'ri anglay olishiga, "kompetentlik" esa semantik tomondan birlamchi yo'nalish bo'lib, ularning intro (insonning ichki imkoniyatlari) jamlanmasi, tizimi, shaxsning ma'lum bir tajribalari «jamlanmasi»ni bildiradi.

Dj.Raven o'z ilmiy tadqiqotlarida "kasbiy faoliyat" atamasiga umumiy holda ta'rif beradi. Uning ta'rifiga ko'ra, kasbiy faoliyat – ma'lum bir sohada muayyan harakatni samarali bajarish uchun zarur bo'lgan o'ziga xos qobiliyat bo'lib, yuqori ixtisoslashgan ko'nikmalarni o'z ishiga oladi. Ixtisoslashgan ko'nikmalar deganda fikrlash usullari, shuningdek, o'z harakatlari uchun javobgarlikni his qilishga aytiladi.

Bundan tashqari Dj.Raven (kichkinasi) "oliy kasbiy faoliyat" haqida ham fikr bildiradi. Unga ko'ra "Oliy kasbiy faoliyat" qaysi sohada namoyon bo'lishidan qat'iy nazar, insonning yuqori darajaga ega ekanligini, tashabbuskorligi, tashkilotchiligi va o'z maqsadlariga erishish uchun o'z harakatlarining ijtimoiy oqibatlarini baholash hamda tahlil qilishga bo'lgan qobiliyatlarni tushuniladi.

"Oliy kasbiy faoliyat"ni barcha turlarini quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin.

1. Tashabbuskorlik
2. Tashkilotshilik va boshqaruvchanlik qobiliyati
3. Hamkorlik va muloqot

Dj.Raven kasbiy faoliyatni bir nechta tarkibiy qismlari mavjudligini ta'kidlaydi. Uning tarkibiy qismlari bir-biridan nisbatan mustaqil bo'lib, kompetensiyalarning o'zaro almashinuvchanlik xislatlariga ega. «Kasbiy faoliyat turlari» atamasi ma'lum ma'noda «motivlashtirilgan qobiliyatlar»dan boshqa narsani anglatmaydi, ya'ni, motivlashtirilgan xulq-atvorning kognitiv, ta'sirchan va irodaviy tarkibiy qismlari «tashabbus» kabi atamaga mos keladi.

Shu bilan birga, «samaradorlik» yoki «kasbiy faoliyatning tarkibiy qismlari» atamasi o'tgan tajribadan foydalanish yoki o'z maqsadlariga erishishda boshqalar bilan hamkorlik qilish tendensiyasi kabi shaxsiy kompetentlikni shakllantiradigan o'ziga xos xulq-atvor tendensiyalariga murojaat qilish uchun ishlatilishi mumkin. Yuqoridagilardan tashqari Dj.Raven o'zining "Pedagogik testlashtirish" asarida kompetentlikka yana qo'shimcha sifatlarini - ko'nikma va tajribani keltirib o'tadi.

N.B.Moskvining fikricha «kasbiy faoliyat» asosiy xarakterga ega bo'lib, uni mazmuni, inson bilishi va amaliyoti bilan bog'liq bo'lgan yangi kashfiyotlarni o'zlashtirish bilan bog'laydi.

N.B.Moskvina o'z tadqiqotlarida «kasbiy faoliyat»ni uch jihatini keltirib o'tadi:

- semantik, shu jumladan, tushunishning adekvatligi, ijtimoiy munosabatlarni tushunishni madaniy shakllarini baholay olish;

- amaliy - turli ko'rinishdagi sotsial munosabatlarni adekvat baholay olish, maqsad, vazifa, normalarini malum bir sharoitda kerakli darajada shakllantirish va ijobiy amalga oshirish.

I.A.Zimnyaya «Kompetentlik»ni 3 guruhini keltirib o'tadi:

- o'z-o'ziga shaxs sifatida va hayot faoliyatining subyekti sifatida qarashligi;

- insonning boshqa kishilar bilan o'zaro ta'sir munosabati bilan bog'liqligi;

- inson faoliyati bilan bog'liq kompetensiyalar uning barcha turlari va shakllarida namoyon bo'lishi.

Bizning fikrimizcha, amaliyotchi-psixologlarning kasbiy tayyorgarligini tashkil etish jarayonida I.A.Zimnyaya asarlari juda muhim sanaladi.

Kasbiy faoliyatni keng ma'noda qobiliyat bilan bog'liq bo'lishi mumkin, ko'nikma, malaka va boshqalar. Kompetentli shaxs - yetarli malakaga, bilim va imkoniyatlarga ega shaxs hisoblanadi.

T.V.Zamorskaya talqiniga ko'ra, "amaliyotchi psixologlarning kasbiy kompetensiyasi" – samarali faoliyatga asos bo'luvchi murakkab psixologik ta'lim, hamda bilim, ko'nikma malakalar hamda shaxsiy fazilatlar tizimini o'z ishiga oladigan sifatlar jamlanmasidir.

So'nggi yillarda kasbiy faoliyat muammosi yangicha talqinlarda namoyon bo'lmoqda. Ko'pgina olimlar nafaqat faoliyat balki professional kasbiy faoliyat haqida mutaxassisning kasbiy mehnat talablariga muvofiqligi

ko'rsatkichi sifatida fikr yuritishgan.

Shaxsning professional kasbiy faoliyat muammosi bo'yicha K.K.Platonova, N.S.Ribakova ilmiy-nazariy izlanishlarida amaliyotchi psixologlarning faoliyati nuqtai nazaridan o'z-o'zini anglashi, kasbiy foydalik darajasi, o'z kasbiga moslik darajasi, kasbiy malaka kabi asosiy psixologik kategoriyalarning mazmunini anglashga yordam beradi. Ushbu yo'nalish doirasida professional yondashuv usullari ham takomillashtirildi.

Yana bir yo'nalish vakillari B.G.Ananyev, A.N.Leontev, S.L.Rubinshteynlarning asarlarida kasbiy faoliyatning turli ko'rinishlarida individual psixologik xususiyatlar va shaxsiy sifatlarini bevosita o'rganilgan.

V.A.Yadov sotsiologiyada faoliyat kasbiy mahoratning atributi sifatida faoliyat yuritishi va o'z ishi uning mohiyati, murakkab aloqalari, undagi munosabatlar, ko'zlangan maqsadlarga erishishning mumkin bo'lgan vositalari va usullari to'g'risida eng puxta bilim sifatida tavsiflanganligini ta'kidlaydi.

L.A.Petrovskaya birgalikdagi va boshqaruv faoliyatida, shuningdek, turli xil muloqotlarni amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega kommunikatsiya kasbiy faoliyatning maxsus konsepsiyasini ishlab shiqdi. M.I.Lukyanova kasbiy faoliyatning tarkibida o'qituvchining psixologik-pedagogik kompetentligi tushunchasini belgilaydi, ya'ni pedagogik faoliyatga kasbiy tayyorgarlik darajasini va ta'lim jarayonida talabalar bilan samarali hamkorlikni hisobga olgan holda insonning muayyan fazilatlarini (xususiyatlarini) majmuini anglatadi.

Psixologning kasbiy faoliyati haqidagi dastlabki fikrlar XX asrning 90-yillarida to'g'ri keladi. Inson evolyutsiyasining har bir bosqichida psixologlarning jamiyat uchun qiladigan vazifalarini aniq belgilab beradigan ehtiyoj paydo bo'ldi. Arastu o'z sohasida kasb egasi bo'lish uchun zarur bo'lgan bilimlarning o'qituvchi shaxsini rivojlantirishdagi roliga katta ahamiyat bergan. Aristotelning fikricha, yetuk mutaxassisni belgisi bu - bolalarni o'qitishga bo'lgan qobiliyatning mavjudligidadir.

A.K.Markova "Professional kasbiy faoliyatni" yanada chuqurroq o'rganigan holda quyidagilarni ko'rsatib o'tadi:

- kasbiy ko'nikma;
- kasbiy psixologik o'rni, kasb bo'yicha talab qilinadigan ko'nikmalar;
- kasbiy samaradorlikka yo'naltirilgan individual sifatlar .

Umuman, bolaning shaxsiyatiga ta'sir o'tkaza oladigan o'qituvchi shaxsiyatining ichki qiymati va o'ziga xosligini rivojlantirish, bu o'qituvchining kompetentligini tadqiq qilish muammosini ko'rib chiqish uchun asos yaratadi, uning insonparvar va ijodkor sifatida shaxsiy fazilatlarini belgilab beradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqotimiz davomida amaliyotchi psixologlarning kasbiy faoliyatini o'rganish maqsadida maxsus ishlab chiqilgan "Matematik kompetentlik darajasini aniqlash so'rovnomasi" orqali olingan natijalarni sharhiga to'xtalamiz. Ushbu so'rovnomada matematik kompetentlikka dahldor bo'lgan 5 ta ("Sotsial-psixologik faoliyat", "Kognitiv faoliyat", "Matematik faoliyat", "Mantiqiy faoliyat", "Kreativ faoliyat") kabi omillar orqali olingan statistik ma'lumotlar tahlil qilindi.

Ushbu tahlillar maktab tizimida faoliyat olib borayotgan amaliyotchi psixologlar o'rganildi. Bu esa psixodiagnostik, psixokorreksion hamda psixokonsultativ ishlari samaradorligini yuqori darajada bo'lishini ko'rsatadi. Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib aytish mumkinki, mehnat amaliyotiga ega bo'lgan amaliyotchi psixologlarda matematik usullar, matematik statistika, psixologik ma'lumotlarni interpretatsiya qilishda yangi texnologiyalarni qo'llashga bo'lgan munosabat ularda induktiv, deduktiv tafakkur operatsiyalaridan sanalgan xulosa chiqarish ko'nikmalarini mavjudligidan dalolat beradi.

Xulosa.Kasbiy kompetentlikka nisbatan tarixda va bugungi kunda turli xil munozarali fikrlar mavjud bo'lib, bu qarashlar turli manbalarda Sharq va G'arb mutafakkirlari ijodida, ilg'or psixologiya vakillarining ilmiy asarlarida asrlar davomida sayqal topib kelgan, ammo amaliyotchi psixologlar kasbiy kompetentligini rivojlanishida matematik usullardan foydalanishning amaliy jihatdan tadqiq etish muammosi psixologiyada o'zining muayyan nazariy – metodologik bazasiga ega bo'lsada, ushbu muammoga dahldor tadqiqotlar ko'lami hali o'zining mukammal yechimlariga ega bo'lmagan.

Amaliyotchi psixologlar kasbiy kompetentligini rivojlanishida matematik usullardan foydalanishning ahamiyatini amaliy jihatdan o'rganish, ijtimoiy psixologik muammo sifatida o'rganishga qaratilgan ilmiy-nazariy manbalarni tadqiq etish, amaliyotchi psixologlar kasbiy kompetentligiga xizmat qiluvchi omillar haqida batafsilroq mushohadalar yuritish imkonini beradi. Bu imkoniyat esa amaliyotchi psixologlar shaxsini, uning kasbiy kompetentligini yanada chuqurroq tadqiq qilish uchun zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1 Абрамова Г.С. Практическая психология – Екатеринбург, 1998. – 365с.

2 Афанасев В.Г. Проектирование педагогических технологий // Высшее образование в России. – 2001. № 4. – С. 147-150.

3 Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды.–М.:Педагогика,2008.– 500с.

4.Ахмедова З.Ж. "Педагогико-психологические особенности адаптации младших школьников к учебной деятельности" Вестник интегративной психологии 2023 Выпуск 29

5А.З.Джамилевна Study of the formation of crime motivation in adolescents as a problem of psychological research, I.H.Bakhtiyorovna - ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2022

6.Ismatova D.T.Oilaviy psixologik xizmatda shaxslararo munosabatlarni empirik tahlili Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar (2023 йил №5) 338-343 b.